

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ZARFLARIN İŞLEVSEL VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Doç.Dr. H. Ömer KARPUZ
Pamukkale Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyat Bölümü

ÖZET

Türkiye Türkçesi'ndeki zarflar, işlev ve yapı bakımlarından oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bu çalışmada Türk edebiyatının tanınmış yazar ve şairlerine ait beş hikaye ve şiir kitabı incelenmiştir. Belirlenen 8151 zarf, önce işlev ve yapılarına göre sınıflandırılmış sonra geçiş sayısı ile geçiş oranlarıyla birlikte tablolar biçiminde verilmiştir. Zarflar, işlev bakımından 18'e, yapı bakımından 2'ye ayrılmıştır. İşlev bakımından yer-yönelme (0.424), zaman (0.194), hal (0.152), sebep (0.051), şart (0.031), benzetme (0.030), vasıta (0.028), nicelik (0.028), hal-zaman (0.025), birliktelik (0.014), tekrar (0.011), karşılaştırma (0.003), sıralama (0.003), karşıtlık (0.002), görelilik (0.002), karşılıklılık (0.001) ve tekrar-hal (0.001) zarfları belirlenmiştir. Yapı bakımından işaretli (yalın) (/+Ø/) morfemli (0.208) ve işaretli (türemiş ve birleşik) (/+z/) morfemli (0.792) olarak 2'ye ayrılan zarflar, bu morfem ve morfem birliklerinin eklendiği zarf öncesi dilsel yapıya göre de kelime, kelime grubu ve cümlecik olarak 3'e ayrılmış ve ayrıca bunların birleşimleri K+K, Cck+Cck, Kgr+Kgr ve K+Kgr biçimleri de belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Türkçe, Dilbilgisi/gramer, Zarf, Morfem/biçimbirim

1. GİRİŞ

Zarf, fiil, sıfat ve zarfların anlamlarını zaman, yer, ölçü, nitelik, soru vs. bakımlarından etkileyen kelime, belirteç olarak tanımlanmıştır. (TDK, 1988, 1665). Türkçe sözlükten aktardığımız bu tanım hemen bütün Türkçe dilbilgisi kitaplarında zarfın açıklanmasında kullanılmıştır.

Zarflar, Türkçe dilbilgisinin en önemli dilik unsurlarından biri olarak belki de en geniş konu alanını oluşturmaktadır. Ancak bugüne kadar bağımsız ve ayrıntılı olarak ele alınmamış ve yalnızca dilbilgisi kitaplarının içinde küçük bölümlerde değerlendirilmiştir. Bu durum onlarla ilgili bir çok sorunun çözümsüz kalmasına neden olmuş ve bugün bu sorunlar zihinlerimizi meşgul etmeye devam etmektedir.

Öncelikle zarfın bir kelime çeşidi olarak değerlendirilmesinin yanlışlığına ilgi çekmek istiyorum. Bir cümleye bağlı olmaksızın yahut bir cümleden

eksiltme yoluyla oluşturulmuş zarf grupları, kısaltma grupları ve birleşik fiillere bakarak zarfı bir kelime türü olarak göstermek doğru değildir. Zarf tanımında onun bir fiil, bir sıfat veya bir başka zarfa bağlı olarak değerlendirilmesinde de aynı yaklaşım etkili olmuştur denilebilir.

Bir dil biriminin sınırlarını, özelliklerini belirlerken onun işlevsel yani kullanımına bağlı ve yapısal yani oluşturulmasına bağlı koşulları çok iyi belirlemek zorunluluğu vardır. Zarfın kullanım özellikleri dikkate alındığında özellikle *yüklemfiille* ilişkisi öne çıkmaktadır. Bu nedenle onu bir sözcük türü olarak değil bir sözdizimsel öge olarak değerlendirmek gerekir. Bu noktada zarfların zarf grupları, kısaltma grupları ve birleşik fiillerdeki durumu işimizi güçleştirmektedir. Ancak Türkçe'deki bu dil birliklerinin derinlemesine incelendiği söylenemez. Bu yapıların eksiltili yapılar olması yapıyı oluşturan kısımların değerlendirilmesinde yanıltıcı olmaktadır. Derin yapıları incelendiğinde bu birliklerde yer alan zarfların *yüklemfiille* olan ilişkisinden ayrı bir ilişki kurmadığı görülecektir.

Konuyu uzatmamak için kelime grupları ve buna bağlı olarak da zarfların değerlendirilmesinde yöntem yanlış yapıldığını, ancak yapısal ve işlevsel özellikleri dikkate alındığında zarfların bütünüyle sözdizimsel dillik birlikler olduğunun görüldüğünü söylemekle yetineceğiz.

Zarflarla ilgili diğer önemli sorunlar, işlev bakımından sınıflandırma ve adlandırma, yapı bakımından belirleme ve diğer dil birlikleri ile ayırıştırma sorunlarıdır.

Zarfların işlev bakımından sınıflandırılma ve adlandırılmasıyla ilgili önemli bir sorun *yer-yönelme zarflarında* karşımıza çıkmaktadır. Türkçe'de çok kullanılan *yer-yönelme zarfları bulunma, yaklaşma, yerleşme, girişlik, çıkışlık, ayrılma, varma, uzaklaşma ve hedef* gibi işlevleri de içine almaktadır. Muhsine Börekçi bu adlardan bir kısmını kullanmıştır. (1995, 155,225) Ancak bu adların kullanılması hususunda henüz altyapının yeterli olmadığını, bu yüzden çok aceleci davranılmaması gerektiğini düşünüyoruz.

Bilimsel çalışmalarda önemli olan araştırılan konu alanındaki hedef özelliğin tam olarak belirlenmesidir. Bu gerçekleşmeden adlandırmaya gidilmesi geriye dönülemez bir yola sokmaktadır. Örneğin bugün bir takım araştırmacılar zarf yerine *belirteç* terimini kullanmaktadır. (Bozkurt, 1995, 280) Zarflar, yalnızca *belirtme işlevine* değil bunun yanında *niteleme işlevine* de sahip dil unsurlarıdır. Bu yüzden belirteç adı onun yalnızca bu yönünü çağrıştırması bakımından yanlış seçilmiştir.

Ögelerle ilgili olarak *yer tamlayıcısı, dolaylı tümleş ve edat/ilgeç tümleci* adlandırmaları ve kullanımlarında da çelişki yaşanmaktadır. Öyle ki bu durum, Türk dili ile uğraşanları ikiye bölmüştür. Bir bölüm, *yer tamlayıcısı/tamlayan* terimini kullanırken, diğer bölüm, *dolaylı tümleş ve edat/ilgeç tümleci* terimlerini kullanmaktadır. Bu durum, zarfların tam olarak belirlenmesine, iyice anlaşılmasına engel olmakta ve bu yüzden zihinsel kargaşa oluş-

maktadır. Gerçekte iki kullanım biçimi de yanlıştır. *Yer tamlayıcısı* zarfların ögesel bir çeşidinin adıdır. Diğer *zaman*, *nicelik*, *hâl* vb. zarf türlerinin adları öge boyutunda bir yüklemfiil tamlayanı olarak kullanılmazken ve hepsi *zarf tümleci/tamlayanı* adı altında toplanırken onlardan biri olmasına karşın yalnızca *yer tamlayıcısı* adının kullanılması bir yanlıştır. (Ergin, 1972, 402-3) Ya diğer zarf tamlayanlarının da adları ayrı ayrı kullanılmalı ya da *yer tamlayıcısı* diğerleri gibi zarf tamlayanları içinde değerlendirilmelidir.

Dolaylı tümleş adı batılı dillerin gramerlerinden alınmış bir terimdir. Ancak yanlış bir biçimde kullanılmaktadır. Dolaylılık nesneyle ilgili bir özelliktir ve Türkçe için genellikle *yaklaşma/yönelme durum eki* /+(n/y)A/ yle kullanılan ögeler için söz konusudur. Halbuki bu ad bugün dilbilgisi kitaplarında *yaklaşma/yönelme durumu yanında bulunma/yerleşme* /+(n)DA/ ve *ayırılma/çıkma/uzaklaşma* /+(n)DAn/ ekleriyle kullanılan, aslında her biri zarf olan, ögeler için de kullanılmaktadır. (Bozkurt, 1995, 294) Bizce bu sorunun iki çözüm yolu vardır. Ya bu adı kullanmayacağız ya da yalnızca dolaylı nesne özelliği gösteren sözdizimsel ögeler için kullanacağız.

Adlandırma yanlışlarından birinin de *edat/ilgeç tümleci* olduğunu belirtmiştik. Gerçekten de hem öğretenlerin hem de öğrenmeye çalışanların zihnini karıştırmaktan başka hiçbir işe yaramayan bu terim büyük bir yanlışlıktır. Kendisi belki bir yapı adı olabileceksen sözdizimsel işlevi olan bir öge için kullanılması yapı ile işlevi birbirinden ayıramamaktan kaynaklanmaktadır. Bir cümlede kullanılan diğer öge adlarına bakmak bile bunu hemen anlamamızı sağlar. *Özne*, *nesne*, *zarf tümleci* ve *yüklem/yüklemfiil* birer sözdizimsel işlevin adı için kullanılırken edat tümleci adı, yapısal olarak, edatla kullanılan ve sözdizimsel düzeyde genel olarak zarf işlevi yüklenen dillik unsurlar için kullanılmaktadır. Bu da pek tabii zihni karıştırmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

Zarflarla ilgili bir başka sorun da soru *zarflarında* yaşanmaktadır. Soru *zarfları*, hemen bütün eserlerde diğer zarflarla aynı dizi(paradigma)de değerlendirilmektedir. (Koç, 1990, 160) Böyle bir yaklaşım aynı zamanda diğer zarf işlevlerini de yüklenmiş olan *soru zarflarını* tek bir başlıkta ele alma yani ilgili zarfa ya *soru zarfı* ya da bir başka zarf denilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Halbuki konuyla ilgilenenler pek iyi bilirler: Bir zarf aynı anda hem soru hem de bir başka işlev yüklenebilir.

Konunun daha iyi anlaşılması için bir örnek üzerinde durmak istiyorum: Örneğin: *Ne zaman* zarfı, çoğunlukla bir soru zarfı olarak değerlendirilir. Aynı zamanda bir zaman zarfı da olan bu zarfı, eğer soru *zarflarını* diğer zarflarla birlikte aynı dizisel kümenin bir unsuru olarak gösterirsek, ya *soru zarfı* ya da *zaman zarfı* diye adlandırmak zorunda oluruz. Aksi halde ister *zaman zarfı* diyelim isterse yeni bir ad uydurarak **soru-zaman/*zaman-soru zarfı* diyelim tatmin edici olmayacaktır. Bizce sorunun çözümü *soru zarflarını*, diğer zarflarla birlikte almamak, diğer zarfları ancak *bildirme* işleviyle değerlendirirsek *soru zarflarını* karşılıklarına koymak uygun olacaktır.

Zarfları iyi tanıyabilmek için bir yandan yapısal özelliklerini, bir yandan da yükledikleri işlevleri iyice belirlemek zorundayız. Bunun için onları kullanıldıkları metin içerisinde ele almak ve biçim-sözdizimsel(morphosyntactic) bir çerçevede değerlendirmek gerekir. Bundan hareketle, bu çalışmamızda onların işlev ve yapı özelliklerine bir pencere açmaya çalışacağız. Belki, böylece, bugün hâlâ sınırları tam olarak belirlenememiş kelime çeşitlerinin belirlenmesine ve sürekli karıştırılan *sıfat-zarf*, *isim-zarf* ve *edat-zarf* farklılaşmasının aydınlığa kavuşturulmasına katkıda bulunabiliriz dedik.

2. YÖNTEM

Çalışmamızın evrenini Standart Türkiye Türkçesi'ndeki bütün zarflar oluşturmaktadır. Bu evrenden toplam 8151 zarf örneklem olarak seçilmiştir. Zarflar, Türk edebiyatının tanınmış beş yazar ve şairinin hikaye ve şiir metinlerinden seçilmiştir. Daha sonra TDK Türkçe sözlükteki zarflar taranmış ve bu örneklerle karşılaştırılmıştır.

Çalışmamıza öncelikle incelemede temel alacağımız metinlerin belirlenmesiyle başladık. Bu metinler, lisans düzeyinde yaptığımız tezler için daha önceden random yöntemiyle seçtiğimiz ve tarattığımız eserlere ait metinlerdi. Ancak örnekleri yeni baştan tek tek gözden geçirmek ve düzeltmek zorunda kaldık. Örnekler geçtikleri metinlerden kullanıldıkları cümlelerle birlikte fişlendi. Eğer cümleler, işlevlerin anlaşılmasında yetersiz kalıyorsa daha büyük metin parçaları fişlere geçirildi.

Fişlenen bütün zarflar, ilk aşamada işlevlerine göre belirlendi ve sınıflandırıldı. Zarflar, önce zarf öncesi dillik yapılara eklenerek zarf oluşturan ve işlev yükleyen morfemlere göre kullanım sıklığı da esas alınmak üzere tablo biçiminde sunuldu. Tablodaki zarflar, ayrıca morfemlerin özelliklerine göre, ekler, edatlar ve ek+edatlar biçiminde yine bunların da kullanım sıklıkları esas alınarak, geçiş oranlarıyla birlikte, ayrı ayrı değerlendirildi. Bunlardan yalnızca ekler eklenedikleri yapının isim veya fiil oluşuna göre ikiye ayrılarak verildi. (Tablo-1)

Sonra morfemler, işaretli (/+z/) ve işaretli (/+Ø/) oluşlarına göre yine kullanım sıklıkları ve oranları bakımından ek tablolarda değerlendirildi. (Tablo-2 ve Tablo-3)

Zarflar, ikinci aşamada işlevleri esas alınmak üzere yapılarına göre belirlendi ve sınıflandırıldı. Zarflar, önce kendilerini oluşturmak için kullanılan zarf öncesi dillik yapılar bakımından yine kullanım sıklıklarına göre sıralanarak tablo biçiminde sunuldu. Bu tabloda ayrıca dillik yapıların özelliklerine göre kelime, kelime grubu, cümlecikler ve bunların değişik birleşimleri K+K, Cck+Cck, Kgr+Kgr ve K+Kgr biçiminde yine kullanım sıklıkları da esas alınarak, geçiş oranlarıyla birlikte, ayrı ayrı değerlendirildi. (Tablo-4)

Sonra zarfların oluşturulmasında kullanılan dillik yapılara göre kullanım sıklıkları ve oranları bakımından ek bir tablo oluşturuldu. (Tablo-5)

Tablolarda verdiğimiz değerlerle ilgili olarak çalışmamızın sonunda genel bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Bu çalışmada morfemlerin işlevsel ve yapısal dağılımlarına ayrıca girmedik. Konunun bu yönü oldukça önemli olmasına karşın çalışmamızın sınırlarını genişletecekti. Bu yüzden ayrı bir çalışma konusu yapıp bir bildiri olarak hazırladık. (Karpuz, 2000)

3. BULGULAR

3.1. Zarfların İşlevsel Ve Yapısal Dağılımları

3.1.1. Zarfların İşlevsel Dağılımları

Tablo-1: Zarf İşlevlerinin Morfemlere Göre Dağılımı

Zarf işlevi	Morfem	Geçiş sayısı	Geçiş oranı	Geçiş oranı	Geçiş oranı
Yer-					
Yönelme /+Ø/		19			
	/+(n/y)A/	1521	0.450		
	/+(n)DA	1228	0.363		
	/+(n)DAn	583	0.172		
	/+(n)DAn.+(n/y)A/	42	0.012		
	/+(n/y)A..+(n/y)A/	5	0.002		
	/+(n)CA/	3	0.001		
	/+ek/ Toplam	3382	1.000	1.000	
	Ek Toplam	3382		1.000	0.984
	/+(n/y)A doğru/	37	0.661		
	/+(n/y)A kadar	8	0.143		
	/+(n)DAn aşağı/	3	0.054		
	/-(y)IncAyA kadar	1	0.018		
	/+(n/y)A dek/	1	0.018		
	/+(n/y)A karşı/	1	0.018		
	/+(n/y)A değin	1	0.018		
	/+(n)DAn içeri/	1	0.018		
	/-Diğl kadar/	1	0.018		
	/+(n)DAn ..+(n/y)A doğru/	1	0.018		
	/Ta....+(n/y)A değin/	1	0.018		
	Ek+edat Toplam	56	1.000		0.016
	Ara Toplam	3438			1.000
	Toplam	3457			
Hal	/+Ø/	605			
	/-(y)Ip/	312	0.537		
	/-(y)ArAk/	147	0.253		
	/-mAdAn/	58	0.100		
	/-(y)A/...-y)A/	33	0.057		
	/-DIkçA/	17	0.029		
	/-(y)Ip...-(y)Ip/	10	0.017		
	/-sA+/	2	0.003		
	/-DIktA/	1	0.002		
	/-(y)ArAktAn/	1	0.002		
	/-ck/ Toplam	581	1.000	0.659	

/+(y)lA/	116	0.387		
/+(n)DA/	63	0.210		
/+(n)CA/	59	0.197		
/+(n)DAn/	33	0.110		
/+(n/y)A/	20	0.067		
/+cAsInA/	8	0.027		
/+(y)lA..+(y)lA/	1	0.003		
/+ek/ Toplam	300	1.000	0.341	
Ek Toplam	881		1.000	0.903
diye	76	0.826		
ile	14	0.152		
kadar	2	0.022		
Edat Toplam	92			0.094
/-mAk üzere/	3	1.000		
Ek+edat Toplam	3	1.000		0.003
Ara Toplam	976			1.000
Toplam	1581			
Zaman /+Ø/	736			
/+(n)DA/	199	0.713		
/+(n)DAn/	55	0.197		
/+(n/y)A/	7	0.025		
/+(n)CA/	7	0.025		
+m	6	0.022		
/+(y)lA/	3	0.011		
/+(n)Dan..+(n/y)A/	1	0.004		
/+(n)DA..+(n)DA/	1	0.004		
/+ek/ Toplam	279	1.000	0.736	
/-mAdAn/	44	0.440		
/-Dlkça/	25	0.250		
/-(y)AlI	18	0.180		
(Ne zaman..) +/-sA/	11	0.110		
/-mAzdAn/	1	0.010		
/-(y)AndA	1	0.010		
/-ek/ Toplam	100	1.000	0.264	
Ek Toplam	379		1.000	0.749
/+(n)DAn sonra/	63	0.553		
/+(n/y)A kadar	15	0.132		
/-Dİğİ(m/n/lz) zaman	8	0.070		
/+(n)DAn beri/	6	0.053		
/-(y)İncAyA kadar/	5	0.044		
/-mAdAn önce/	5	0.044		
/+(n/y)A doğru/	4	0.035		
/-(y)İncAyA dek/	2	0.018		
/+(n/y)A dek/	2	0.018		
/+(n)DAn Aşağı/	1	0.008		
/+(n)DAn böyle/	1	0.008		
/+(n)CA önce/	1	0.008		
/Ta...+(n/y)A/	1	0.008		
Ek+edat Toplam	114	1.000		0.225

sonra	5	0.385		
önce	4	0.308		
gibi	2	0.154		
üzerine	1	0.077		
daha	1	0.077		
Edat Toplam	13	1.000		0.026
Ara Toplam	506			
Toplam	1242			
Sebeb /+Ø/	48			
/+(n/y)A/	92	0.492		
/+(n)DAn/	85	0.454		
/+(y)lA/	10	0.053		
/+ek/ Toplam	187	1.000		0.974
/-(y)lncA/	2	0.400		
/-DikçA/	1	0.200		
/-(y)ArAk/	1	0.200		
/-sA/	1	0.200		
/-ek/ Toplam	5	1.000		0.026
Ek Toplam	192		1.000	0.528
için	122	0.735		
diye	30	0.181		
ki	10	0.060		
çünkü	4	1.000		
Edat Toplam	166			0.456
/+(n)DAn ötürü/	3	0.500		
/(eğer)...-sA+... (eğer)/	3	0.500		
Ek+edat Toplam	6	1.000		0.016
Ara Toplam	364			1.000
Toplam	412			
Şart /+Ø/	3			
/-sA+/	248	1.000		
/-ek/ Toplam	248	1.000		1.000
Ek Toplam	248		1.000	1.000
Ara Toplam	248			1.000
Toplam	251			
Benzetme gibi	233	0.987		
misali	2	0.009		
kadar	1	0.004		
Edat Toplam	236	1.000		0.976
/+(n)DA/	1	0.333		
/+(n)CA/	1	0.333		
+cileyin	1	0.333		
/+ek/ Toplam	3	1.000		1.000
Ek Toplam	3		1.000	0.012
/+(n/y)A benzer/	2	0.667		
Tıpkı...örneği	1	0.333		
Ek+Edat Toplam	3	1.000		0.012
Ara Toplam	242			1.000
Toplam	242			

Vasıta	/+(y)lA/	200	0.980		
	/+(n)DA _n /	3	0.015		
	/+(n)DA/	1	0.005		
	/+ek/ Toplam	204	1.000	1.000	
	Ek Toplam	204		1.000	0.879
ile		28	1.000		
	Edat Toplam	28	1.000		0.121
	Ara Toplam	232			1.000
	Toplam	232			
Nicelik	/+Ø/	181			
kadar		30	0.789		
daha		6	0.158		
denli		1	0.026		
gibi		1	0.026		
	Edat Toplam	38	1.000		0.792
	/-(y)İncAyA dek/	4	0.666		
	/+(n/y)A dek/	1	0.167		
	/+(n/y)A kadar/	1	0.167		
	Ek+Edat Toplam	6	1.000		0.125
	/+(n)DA/	1	0.500		
	/+(n)DA _n .+(n/y)A/	1	0.500		
	/+ek/ Toplam	2	1.000	0.500	
	/-DİkçA/	1	0.500		
	/-DİğİnA/	1	0.500		
	/-ek/ Toplam	2	1.000	0.500	
	Ek Toplam	4		1.000	0.083
	Ara Toplam	48			1.000
	Toplam	229			
Hal-Zaman	-ken	116	0.648		
	/-(y)İncA/	62	0.346		
	-kenden	1	0.006		
	/-ek/ Toplam	179	1.000	0.957	
	/+(n)DA _n .+(n/y)A/	8	1.000		
	/+ek/ Toplam	8	1.000	0.043	
	Ek Toplam	187		1.000	0.930
mi		14			
	Edat Toplam	14			0.070
	Ara Toplam	201			1.000
	Toplam	201			
Birliktelik	/+Ø/	2			
	/+(y)lA/	88	0.989		
	/+(n)DA/	1	0.011		
	/+ek/ Toplam	89	1.000	1.000	
	Ek Toplam	89		1.000	0.802
	/+(y)lA birlikte/	6	0.462		
	/+(y)lA beraber/	4	0.308		
	/+(y)lA bir/	1	0.077		
	/+(y)lA yan yana/	1	0.077		
	/+(İ)m sıra/	1	0.077		
	Ek+Edat Toplam	13	1.000		0.117

ile	8	0.889		
birlikte	1	0.111		
Edat Toplam	9	1.000		0.081
Ara Toplam	113			1.000
Toplam	113			
Tekrar /+Ø/	85			
/+(n)DAn/	7	0.875		
/+(n/y)A/	1	0.125		
/+ek/ Toplam	8	1.000	1.000	
Ek Toplam	8		1.000	1.000
Ara Toplam	8			1.000
Toplam	93			
Karşılaştırma /+Ø/	2			
(nasıl ki) ../-sA+/	8	0.800		
/-sA+ ...-sA+/	2	0.200		
/-(y)IncA/	2			
/-ek/ Toplam	12	1.000	0.706	
/+(n)DAn/	4	0.800		
/+(n)DA/	1	0.200		
/+ek/ Toplam	5	1.000	0.294	
Ek Toplam	17		1.000	0.654
gibi	6	0.750		
kadar	2	0.250		
Edat Toplam	8	1.000		0.308
/+(n)DAn başka/	1	1.000		
Ek+Edat Toplam	1	1.000		0.038
Ara Toplam	26			1.000
Toplam	28			
Sıralama /+Ø/	15			
/+(n)DA/	3	0.429		
/+(n)DAn/	3	0.429		
/+(n)DAn..+(n)DAn/	1	0.142		
/+ek/ Toplam	7	1.000	0.700	
/-(y)ArAk/	2	0.667		
/-DlkçA/	1	0.333		
/-ek/ Toplam	3		0.300	
Ek Toplam	10		1.000	0.833
/+(n/y)A gelince/	1	0.500		
/+(n)DAn ileri/	1	0.500		
Ek+Edat Toplam	2	1.000		0.167
Ara Toplam	12			1.000
Toplam	27			
Görelilik /+(n/y)A göre/	10	1.000		
Ek+Edat Toplam	10	1.000		0.625
/+(n)CA/	5	0.833		
/+(n/y)A	1	0.167		
/+ek/ Toplam	6	1.000	1.000	0.375
Ek Toplam	6		1.000	
Ara Toplam	16			1.000
Toplam	16			

Karşılıklılık /+(y)lA/	7	1.000		
/+ek/ Toplam	7	1.000	1.000	
Ek Toplam	7		1.000	1.000
Ara Toplam	7			1.000
Toplam	7			
Karşıtlık /+(n/y)A karşı	9	0.500		
/+(n/y)A karşı	2	0.111		
/+(y)lA birlikte/	2	0.111		
/-Dİk.-mAsInA dA/	2	0.111		
/+(n/y)A..+(n/y)A karşı/	1	0.056		
/+(n/y)A rağmen/	1	0.056		
/-Dİğİ halde/	1	0.056		
Ek+Edat Toplam	18	1.000		1.000
Ara Toplam	18			1.000
Toplam	18			
Tekrar-Hal ...üstüne...	2	1.000		
Edat Toplam	2	1.000		1.000
Ara Toplam	2			1.000
Toplam	2			
GENEL TOPLAM	8151			

Tablo-2: Zarf İşlevlerinin Morfemlere Göre Dağılımı (Ek-1)

Zarf İşlevi	Morfem	Geçiş sayısı	Geçiş oranı	Geçiş oranı
YER-YÖNELME	İşaretli(/+z/)	3438	0.995	
	İşaretsiz(/+Ø/)	19	0.005	
Toplam		3457	1.000	0.424
HAL	İşaretli(/+z/)	976	0.617	
	İşaretsiz(/+Ø/)	605	0.383	
Toplam		1581	1.000	0.194
ZAMAN	İşaretsiz(/+Ø/)	736	0.593	
	İşaretli(/+z/)	506	0.407	
Toplam		1242	1.000	0.152
SEBEP	İşaretli(/+z/)	373	0.905	
	İşaretsiz(/+Ø/)	48	0.095	
Toplam		412	1.000	0.051
ŞART	İşaretli(/+z/)	248	0.988	
	İşaretsiz(/+Ø/)	3	0.012	
Toplam		251	1.000	0.031
BENZETME	İşaretli(/+z/)	242	1.000	
	İşaretsiz(/+Ø/)	-	-	
Toplam		242	1.000	0.030
VASITA	İşaretli(/+z/)	232	1.000	
	İşaretsiz(/+Ø/)	-	-	
Toplam		232	1.000	0.028
NİCELİK	İşaretsiz(/+Ø/)	181	0.790	
	İşaretli(/+z/)	48	0.210	
Toplam		229	1.000	0.028

HAL-ZAMAN	İşaretli(/+z/)	201	1.000	
	İşaretsiz(/+Ø/)	-	-	
Toplam		201	1.000	0.025
BİRLİKTELİK	İşaretli(/+z/)	111	0.982	
	İşaretsiz(/+Ø/)	2	0.018	
Toplam		113	1.000	0.014
TEKRAR	İşaretsiz(/+Ø/)	85	0.914	
	İşaretli(/+z/)	8	0.086	
Toplam		93	1.000	0.011
KARŞILAŞTIRMA	İşaretli(/+z/)	26	0.929	
	İşaretsiz(/+Ø/)	2	0.071	
Toplam		28	1.000	0.003
SIRALAMA	İşaretsiz(/+Ø/)	15	0.556	
	İşaretli(/+z/)	12	0.444	
Toplam		27	1.000	0.003
KARŞITLIK	İşaretli(/+z/)	18	1.000	
	İşaretsiz(/+Ø/)	-	-	
Toplam		18	1.000	0.002
GÖRELİK	İşaretli(/+z/)	16	1.000	
	İşaretsiz(/+Ø/)	-	-	
Toplam		16	1.000	0.002
KARŞILIKLILIK	İşaretli(/+z/)	7	1.000	
	İşaretsiz(/+Ø/)	-	-	
Toplam		7	1.000	0.001
TEKRAR-HAL	İşaretli(/+z/)	2	1.000	
	İşaretsiz(/+Ø/)	-	-	
Toplam		2	1.000	0.001
GENEL TOPLAM		8151		1.000

Tablo-3: Bütün Zarfların Morfemlere Göre Dağılımı (EK-2)

Morfem	Geçiş Sayısı	Geçiş oranı	Geçiş oranı
Ekli	5617	0.870	
Edatlı	606	0.094	
Ek+Edatlı	232	0.036	
İşaretli(/+z/) Toplam	6455	1.000	0.792
İşaretsiz(/+Ø/) Toplam	1696		0.208
GENEL TOPLAM	8151		1.000

3.1.2. Zarfların Yapısal Dağılımları

Tablo-4: Zarf İşlevlerinin Yapılara Göre Dağılımı

Zarf işlevi	Zarf Yapısı	Geçiş sayısı	Geçiş oranı	Geçiş oranı	Geçiş oranı
Yer-					
Yönelme	Kelime grubu/+z/	1799	1.000		
	Toplam	1799	1.000	0.528	
	Kelime/+z/	1548	0.988		
	Kelime/+Ø/	19	0.012		
	Toplam	1567	1.000	0.460	
	Cümlecik/+z/	43	1.000		

	Toplam	43	1.000	0.012	
	Ara Toplam	3409		1.000	0.986
	K+K+(/+z..+z/)	40	0.833		
	Kgr+Kgr+(/+z..+z/)	5	0.104		
	K+Kgr+(/+z..+z/)	3	0.063		
	Toplam	48	1.000		0.014
	Toplam	3457			1.000
Hal	Cümlecik/+z/	621	0.932		
	Cümlecik/+Ø/	45	0.068		
	Toplam	666	1.000	0.433	
	Kelime grubu/+Ø/	300	0.624		
	Kelime grubu/+z/	181	0.376		
	Toplam	481	1.000	0.313	
	Kelime/+Ø/	260	0.667		
	Kelime/+z/	130	0.333	0.254	
	Toplam	390	1.000		
	Ara Toplam	1537		1.000	0.972
	Cck+Cck(+z..+z/)	43	0.977		
	K+K(+z..+z/)	1	0.023		
	Toplam	44	1.000		0.028
	Toplam	1581			1.000
Zaman	Kelime/+Ø/	361	0.778		
	Kelime/+z/	103	0.222		
	Toplam	464	1.000	0.374	
	Kelime grubu/+Ø/	356	0.597		
	Kelime grubu/+z/	240	0.403		
	Toplam	596	1.000	0.481	
	Cümlecik/+z/	161	0.894		
	Cümlecik/+Ø/	19	0.106		
	Toplam	180	1.000	0.145	
	Ara Toplam	1240		1.000	0.998
	K+K+(/+z..+z/)	1	0.500		
	K+Kgr+(/+z..+z/)	1	0.500		
	Toplam	2	1.000		0.002
	Toplam	1242			1.000
Sebep	Cümlecik/+z/	177	0.994		
	Cümlecik/+Ø/	1	0.006		
	Toplam	178	1.000	0.432	
	Kelime/+z/	86	0.652		
	Kelime/+Ø/	46	0.348		
	Toplam	132	1.000	0.320	
	Kelime grubu/+z/	101	0.990		
	Kelime grubu/+Ø/	1	0.010		
	Toplam	102	1.000	0.248	
	Ara Toplam	412		1.000	1.000
	Toplam	412			1.000
Şart	Cümlecik/+z/	248	0.988		
	Cümlecik/+Ø/	3	0.012		
	Toplam	251	1.000	1.000	
	Ara Toplam	251		1.000	1.000

Toplam		251		1.000
Benzetme	Kelime grubu/+z/	150	1.000	
	Toplam	150	1.000	0.620
	Cümlecik/+z/	57	1.000	
	Toplam	57	1.000	0.236
	Kelime/+z/	35	1.000	
	Toplam	35	1.000	0.145
	Ara Toplam	242		1.000 1.000
Toplam		242		1.000
Vasıta	Kelime grubu/+z/	190	1.000	0.819
	Toplam	190	1.000	
	Kelime/+z/	41	1.000	0.177
	Toplam	41	1.000	
	Cümlecik/+z/	1	1.000	0.004
	Toplam	1	1.000	
	Ara Toplam	232		1.000 1.000
Toplam		232		1.000
Nicelik	Kelime/+Ø/	104	0.776	
	Kelime/+z/	30	0.224	
	Toplam	134	1.000	0.588
	Kelime grubu/+Ø/	77	0.906	
	Kelime grubu/+z/	8	0.094	
	Toplam	85	1.000	0.373
	Cümlecik/+z/	9	1.000	
	Toplam	9	1.000	0.039
	Ara Toplam	228		1.000 0.996
	K+K+(/+z..+z/)	1	1.000	
	Toplam	1	1.000	0.004
Toplam		229		1.000
Hal-Zaman	Cümlecik/+z/	193	1.000	
	Toplam	193	1.000	1.000
	Ara Toplam	193		1.000 0.960
	K+K+(/+z..+z/)	8	1.000	
	Toplam	8	1.000	0.040
Toplam		201		1.000
Birliktelik	Kelime grubu/+z/	63	1.000	
	Toplam	63	1.000	0.558
	Kelime/+z/	48	0.960	
	Kelime/+Ø/	2	0.040	
	Toplam	50	1.000	0.442
	Ara Toplam	113		1.000 1.000
Toplam		113		1.000
Tekrar	Kelime/+Ø/	83	0.922	
	Kelime/+z/	7	0.078	
	Toplam	90	1.000	0.968
	Kelime grubu/+Ø/	2	0.667	
	Kelime grubu/+z/	1	0.333	
	Toplam	3	1.000	0.032
	Ara Toplam	93		1.000 1.000
Toplam		93		1.000

Karşılaştırma	Cümlecik/+z/	11	1.000		
	Toplam	11	1.000	0.423	
	Kelime/+z/	8	1.000		
	Toplam	8	1.000	0.308	
	Kelime grubu/+z/	5	0.714		
	Kelime grubu/Ø	2	0.286		
	Toplam	7	1.000	0.269	
	Ara Toplam	26		1.000	0.929
	Cck+Cck+(/+z..+z/)	2	1.000		
	Toplam	2	1.000		0.071
	Toplam	28			1.000
Sıralama	Kelime grubu/Ø	11	0.611		
	Kelime grubu/+z/	7	0.389		
	Toplam	18	1.000	0.692	
	Kelime/+Ø/	4	0.800		
	Kelime/+z/	1	0.200		
	Toplam	5	1.000	0.192	
	Cümlecik/+z/	3	1.000		
	Toplam	3	1.000	0.115	
	Ara Toplam	26		1.000	0.963
	K+K+(/+z..+z/)	1	1.000		
	Toplam	1	1.000		0.037
	Toplam	27			1.000
Görelik	Kelime grubu/+z/	12	1.000		
	Toplam	12	1.000	0.750	
	Kelime/+z/	4	1.000		
	Toplam	4	1.000	0.250	
	Ara Toplam	16		1.000	1.000
	Toplam	16			1.000
Karşılıklık	Kelime/+z/	5	1.000		
	Toplam	5	1.000	0.714	
	Kelime grubu/+z/	2	1.000		
	Toplam	2	1.000	0.286	
	Ara Toplam	7		1.000	1.000
	Toplam	7			1.000
Karşıtlık	Kelime grubu/+z/	11	1.000		
	Toplam	11	1.000	0.733	
	Cümlecik/+z/	3	1.000		
	Toplam	3	1.000	0.200	
	Kelime/+z/	1	1.000		
	Toplam	1	1.000	0.067	
	Ara Toplam	15		1.000	0.833
	Cck+Cck+(/+z..+z/)	2	0.667		
	K+K+(/+z..+z/)	1	0.333		
	Toplam	3	1.000		0.167
	Toplam	18			1.000
Tekrar-Hal	K+K+(/+z..+z/)	2	1.000		
	Toplam	2	1.000		1.000
	Toplam	2			1.000
	GENEL TOPLAM	8151			

Tablo-5 : Bütün Zarfların Yapılarına Göre Dağılımı (Ek)

Zarf yapısı	Geçiş sayısı	Geçiş oranı	Geçiş oranı	Geçiş oranı
Kelime grubu/+z/	2770	0.436		
Kelime/+z/	2047	0.323		
Cümlecik/+z/	1527	0.241		
Toplam	6344	1.000	0.983	
K+K+(/+z..+z/)	55	0.495		
Cck+Cck+(/+z..+z/)	47	0.423		
Kgr+Kgr+(/+z..+z/)	5	0.045		
K+Kgr+(/+z..+z/)	4	0.036		
Toplam	111	1.000	0.017	
Ara Toplam	6455		1.000	0.792
Kelime/+Ø/	879	0.518		
Kelime grubu/+Ø/	749	0.442		
Cümlecik/+Ø/	68	0.040		
Toplam	1696	1.000		0.208
GENEL TOPLAM	8151			1.000

4. SONUÇ

İncelediğimiz beş eserde toplam 8151 zarf belirledik. Bu zarflar yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi işlev bakımından 18'e ayrılmıştır. Bu sayıyı aslında artırabilirdik fakat öğretimlik bakımdan yararlı olmayacağı düşüncesiyle bu kadarıyla yetindik. Örneğin zarfların içinde en çok kullanılan *yer-yönelme zarflarını* (3457/0.424) bulunma, yerleşme, girişlik, çıkışlık, ayrılma, uzaklaşma, hedef vs. çeşitlerine ayırabilirdik. Ancak tamamını yer-yönelme başlığı altında vermeyi uygun gördük.

Yer-yönelme zarflarını kullanım sıklığı bakımından sırayla *hal* (1581/0.194), *zaman* (1242/0.152), *sebeb* (412/0.051), *şart* (251/0.031), *benzetme* (242/0.030), *vasıta* (232/0.028), *nicelik* (229/0.028), *hal-zaman* (201/0.025), *birliktelik* (113/0.014), *tekrar zarfları* (93/0.011) ve diğerleri (98/0.012) izlemektedir.

Hal-zaman ve *tekrar-hal* adlandırmaları dikkat çekebilir. *Hal-zaman zarflarını* ya *hal* ya *zaman*, *tekrar-hal zarflarını* ise ya *tekrar* ya da *hal zarfları* olarak değerlendirebilirdik. Ancak ilgili örneklerin hepsinde her iki işlev de yüklü olduğundan bu adları kullandık.

Yer-yönelme zarflarının büyük çoğunluğu ekler aracılığıyla oluşturulmuştur (3382/0.978). Buna karşılık sadece 56 tanesi *ek+edatla* kurulmuştur. 19 tane de işaretsiz/yalın *yer-yönelme zarfı* geçmiştir. Aynı şekilde *şart* (248/0.988), *vasıta* (204/0.879), ve *hal-zaman* (187/930) zarflarının oluşturulmasında büyük çoğunlukla ekler tercih edilmiştir.

Hal zarfları oluşturulurken de eklerden çok yararlanılmıştır (881/0.557). Buna karşılık işaretsiz/yalın *hal zarflarının* sayısı da yüksektir (605/0.383).

Zaman zarflarında ise işaretli/yalın olanlar (736/0.593) eklerle yapılanlara (379/0.305) göre daha çoktur.

Zarflardan *karşılıklı* ve *tekrar-hal* zarflarının eksiz. *yer-yönelme*, *şart*, *tekrar*, *sıralama*, *görelilik*, *karşılıklılık* ve *karşılıklı* zarflarının edatsız, *şart*, *vasıta*, *hal-zaman*, *tekrar*, *karşılıklılık* ve *tekrar-hal* zarflarının da ek+edat-sız örnekleri bulunamamıştır. *Benzetme*, *vasıta*, *hal-zaman*, *görelilik*, *karşılıklılık*, *karşılıklı* ve *tekrar-hal* zarflarının ise işaretli morfeimli yani yalın biçimlerine rastlanmamıştır.

Zarflar, yapıları bakımından ana hatlarıyla ikiye ayrılabilir. Bir morfem almadan kullanılan örnekler *işaretsiz/yalın zarf*, bir morfem yardımıyla kullanılan örnekler ise *işaretili/türemiş zarf* sayılabilir. Geçiş sıklığına göre değerlendirildiğinde işaretli/türemiş zarfların (6455/0.792) işaretli/yalın zarflara (1696/0.208) göre çok kullanıldığı görülmüştür.

Zarf öncesi özellikleri dikkate alındığında temel olarak üç tür yapı belirlenmiştir. *Kelime*, *kelime grubu* ve *cümlecikler*. Genel olarak bakıldığında kelime gruplarının 3533/0.428, kelimelerin 3040/0.368 ve cümleciklerin de 1689/0.204 biçiminde bir kullanım sıklığına ulaştıkları gözlenmiştir. Bunlardan, işaretli/türemiş olanları ikiye ayırarak değerlendirmek uygun düşecektir. Dillik yapının bir kez kullanımıyla oluşanlar (6344/0.983): *Kelime grubu* /+z/ (2770/0.436), *kelime* /+z/ (2047/0.323) ve *cümlecik* /+z/ (1527/0.241) biçiminde bir dağılıma sahiptir. Dillik yapıların iki kez kullanımıyla oluşanlar (111/0.017): *K+K* (/+z..+z/) (55/0.495), *Cck+Cck* (/+z..+z/) (47/0.423), *Kgr+Kgr* (/+z..+z/) (5/0.045) ve *K+Kgr* (/+z..+z/) (4/0.036) biçiminde dağılım göstermektedirler. Bu iki yapıları olanları *birleşik zarf* olarak değerlendirebiliriz. Gerçi dilbilgisi kitaplarında bunlar, yalın ve türemiş türlerin dışında ele alınmıştır. Ancak birleşik zarfları, türemiş özellik gösterdiklerinden bunlarla paralel almak uygun düşmez. İşaretili/türemiş zarfların bir alt kümesi olarak değerlendirilebilir.

Zarfların *işlevsel* ve *yapısal* özelliklerini daha ayrıntılı olarak karşılıklı ve alt kümelere göre değerlendirmemiz ve açmamız yazının uzamasına neden olacağı için bu kadarla yetiniyoruz. Tablolardan bu özellikleri görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Bildiriler:

Karpuz, H. Ö. (2000). *Türkiye Türkçesi'nde Zarf Yapan Morfemlerin İşlevsel Dağılımları*, 4. Uluslararası Türk Dili Kurultayı (TDK 25-29 Eylül 2000)na sunulan bildiri, İzmir, Türkiye.

Sürelî yayımlar:

Duran, S. (1988). Türkçe'de cihet ve mekân gösteren ek ve sözler, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1956, 1-110.

Kitaplar:

- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Bayrav, S. (1969). *Yapısal Dilbilim*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.
- Bozkurt, F. (1995). *Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ergin, M. (1972). *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1984) *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı yayınları.
- Koç, N. (1990). *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Martinet, A. (1985). *İşlevsel Genel Dilbilim*, (Çev.: Berke Vardar), Ankara: Birey ve Toplum yayınları.
- TDK. (1988). *Türkçe Sözlük* (2 cilt), Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.

Tezler:

- Gemalmaz, E. (1982). Standart Türkiye Türkçesinin Enformatif Değerleri ve Bu Değerlerin İhtiyaç Halinde Bu Dilin Gelişimine Muhtemel Etkileri (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Erzurum, Türkiye.
- Börekçi, M. (1995). Atatürk'ün Nutuk'unda Sözdizimi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, Türkiye.

Taranan Kitaplar:

- Buğra, T. (1998). *Yarın Diye Bir Şey Yok*, İstanbul, (Toplam: 1236 zarf)
- Çokum, S. (1997). *Rozalya Ana*, İstanbul, (Toplam: 1648 zarf)
- Dıranas, A. M. (1995). *Şiirler*, İstanbul, (Toplam: 1764 zarf)
- Kısakürek, N. F. (1991). *Çile*, İstanbul (Toplam:1916 zarf)
- Taner, H. (1999). *Yalıda Sabah*, Ankara, (Toplam: 1589 zarf)

KISALTMALAR

/+Ø/	: İşaretsiz morfem
/+z/	: Zarf yapan morfem
K	: Kelime
Kgr	: Kelime grubu
Cck	: Cümlecik